

Makale Bilgisi: Cuma, E. (2022). Mağrib ve Endülüs'te Berberî Hâkimiyetinin Mimarları: Abdullah b. Yâsin ve Yûsuf b. Tâşfin. DEÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:9, Sayı:2, ss.191-208.	Article Info: Cuma, E. (2022). Founders of the Berber Domination in the Maghreb and al-Andalus: Abdullah b. Yasin and Yusuf b. Tashfin. DEU Journal of Humanities, Volume: 9, Issue: 2, pp.191-208.
Kategori: Araştırma Makalesi	Category: Research Article
Gönderildiği Tarih: 07.03.2022	Date Submitted: 07.03.2022
Kabul Edildiği Tarih: 28.03.2022	Date Accepted: 28.03.2022

MAĞRİB VE ENDÜLÜS'TE BERBERÎ HÂKİMİYETİNİN MİMARLARI: ABDULLAH B. YÂSİN VE YÛSUF B. TÂŞFİN

Cuma Eren*

ÖZ

İslam'ın siyasi cephesi henüz 7. Yüzyılda Kuzeybatı Afrika'yı, 8. Yüzyılda ise İber yarımadasını kapsamasına rağmen İslam tarihine ilişkin malumatımızın Şam-Bağdat odaklı olması İslam'ı doğu eksenli düşünmemize neden olmuştur. İslamiyet'in Kuzey Afrika ve İber yarımadasında yayılmış olması doğu-batı arasında siyasi ve bilimsel etkileşime zemin hazırlamıştır. İslam'ın nispeten Doğudaki faaliyetleri daha iyi bilinse de Mağrib'te ki faaliyetlerde yadsınamayacak kadar önemlidir. Örneğin; İslam için Doğu da İslam siyasi hayatını bir düzen içerisine alan Selçuklular (1040-1157) ne ifade ediyorsa Mağrip'te de Murâbitlar (1056-1147) benzeri bir rol üstlenmişlerdir. Çünkü her iki devlette İslam birliğini tesis etme ve Hristiyan dünyasını hedef almada benzer faaliyetler göstermişlerdir.

IX. Yüzyılda Müslüman olan Berberilerden Sanhâce boyunun Cüdale kabilesi reisi Yahya b. İbrahim, kendisi ve kabilesinin İslamiyet'i öğrenmesi için Ebû İmran el-Fasî'den bir öğrencisini göndermesini ister. Netice itibariyle de bu vazifeyi ifa etmek maksadıyla Abdullah b. Yasin bölgeye gider. Başlangıçta sadece İslam'ı öğretmek maksadıyla yola çıkmışken Abdullah b. Yasin'in gayretleri sonucu hem Mağribi hem de Endülüs'ü hakimiyeti altında tutan bir devlet ortaya çıkmıştır.

Emîr el-Müslimin unvanı ile Yusuf b. Taşfin dönemi Murâbitlar Devletinin yükseliş dönemi olarak ele alınmaktadır. Nitekim 1086 yılında Kastilya Kralı VI. Alfonso liderliğindeki Hristiyan kuvvetlerini Zellaka savaşında mağlup etmesi ve Endülüs'teki Tavaif'i-Mülük emirliklerini hakimiyeti altında toplaması Taşfin'in bi-hakkın bu unvana liyakatini göstermiştir. Kısacası bu dönem Batı İslam dünyası topraklarının ilk defa aynı ellerde toplandığı dönemdir.

Yusuf b. Taşfin'den sonra yerine geçen Ali b. Yusuf b. Taşfin'de Endülüste cihad faaliyetlerine devam etmişse de özellikle ondan sonra hem Mağrip'te Muvahhidler isyanı hem Endülüste ki karışıklıklar neticesinde 1147 yılında siyasi sahneden çekilmiştir.

* Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, cumaeren13@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9685-155X

Anahtar Sözcükler: İslam, Kuzey Afrika, mağrib, Endülüs, murâbitlar, Yahya b. İbrahim, Abdullah b. Yâsin, Yûsuf b. Tâşfin, ez-Zellaka

FOUNDERS OF THE BERBER DOMINATION IN THE MAGHREB AND AL-ANDALUS: ABDULLAH B. YASİN AND YUSUF B. TASHFİN

ABSTRACT

Although the political front of Islam covered Northwest Africa in the 7th century and the Iberian peninsula in the 8th century, the fact that our knowledge about Islamic history is oriented between Damascus-Baghdad led us to think of Islam in the eastern-centered. The spread of Islam in North Africa and the Iberian peninsula paved the way for political and scientific interaction between East and West. Although the activities of Islam in the East are better known, its activities are undeniably important in the Maghreb. For example The Seljuks (1040-1157), who organized the Islamic political life in the East for Islam, played a similar role to the Almoravids (1056-1147) in the Maghreb. Because the both states showed similar activities in establishing Islamic unity and targeting the Christian world.

The chief of the Judala clan of the Sanhaja tribe Yahya b. Ibrahim, one of the Berbers who converted to Islam in the 10th century, asked Abu Imran al-Fasi to send one of his students so that he and his tribe can learn about Islam. As a result, in order to fulfill this duty, Abdullah b. Yasin went to the region. In the beginning, that was only for the purpose of teaching Islam but as a result of Abdullah b. Yasin's efforts, a state emerged that dominated both Maghreb and al-Andalus.

With the title of Amir al-Muslimin, Yusuf b. Tashfin's period was regarded as the rising era of the Almoravid State. The fact that he defeated the Christian forces led by Alfonso in the Battle of Zallaqa in 1086 and gathered the Muluk al-Tawaif emirates in Andalusia under his power showed that Tashfin had the title deservedly. In short, this period was the timespan when the lands of the Western Islamic world were gathered in the same hands for the first time.

Even if Ali b. Yusuf b. Tashfin, the successor of Yusuf b. Tashfin, continued jihad activities in Andalusia, he withdrew from the political scene in 1147 as a result of both the Almohad rebellion in the Maghreb and especially following turmoil in al-Andalus.

Keywords: Islam, North Africa, maghreb, al-Andalus, Almoravids, Yahya b. Ibrahim, Abdallah b. Yasin, Yusuf b. Tashfin, al-Zallaqa.

1. GİRİŞ

Hız. Hüseyin taraftarları ve Abbasiler arasında 786 yılında meydana gelen Fah savaşından sonra Mağrib-i Aksâ'ya¹ gelen² İdrîs b. Abdullah b. Hasan b. Ali³ tarafından 788 yılında kurulan ve İslâmiyet'in yayılmasında büyük gayret gösteren ilk Müslüman devlet olan İdrîsiler, Mağrib'te çokta geniş bir sahada hâkimiyet sağlayamamışlardır. İdrîsiler Fas'ta manevi sahada önemli faaliyetlerde bulunmuşlarsa da Berberîlerin karakteristik bir hususiyeti olan Bağımsızlık duyguları⁴ karşısında aciz kalmışlar ve ülkede anarşi boy göstermeye başlamıştır (Ceran, 2012). Bu bağlamda sahneye ilk çıkan berberi kabilesi Zenâteliler⁵ olsa da bunların da hakimiyet sahaları dar olmakla birlikte hem pek fazla teşkilatlanamamış olmaları hem de diğer berberi kabileleri üzerindeki istibdatları berberi ittifakını tesis etme hususunda teşekkül eden maniler olmuştur. Zikredilen sebeplerden dolayı Zenâteliler de pek uzun ömürlü olamadığı için Fas'ta ittifak ve ittihadı tesis eden devlet olarak ele alabileceğimiz ilk hanedan Murâbitlardır.⁶

¹ Müslümanlar arasında yaygın olarak kullanılan Mağrib kelimesi Mısır'ın batısında kalan Kuzey Afrika bölgesi için kullanılır. Günümüzde bu bölgede Moritanya, Fas, Cezayir, Tunus ve Libya bulunmaktadır. Merrakuşi'ye göre ise Mağrib Berânis dağlarından Atlas okyanusuna, Mısır'ın batısından Merrakeşe ve oradan Güney Endülü'sü da içine alan bir sahayı ifade eder. Merrakuşi'ye göre Mısır merkez kabul edilmiş Mısır'ın doğusu Meşrik, batısı da Mağrib olarak ele alınmıştır. Ki İbn Haldun da buna benzer bir tanım yapmıştır.

Mağrib dediğimiz saha aynı zamanda üç kısma ayrılmıştır. Bunlar; İfrikıyye veya Mağribu'l-Ednâ; günümüz Tunus ve çevresini, Mağribu'l-Evsat; Cezayir ve çevresini, son olarak Mağribu'l-Aksâ; Fas ve Moritanyayı ifade etmektedir (Adıgüzel, 2005); Arap Coğrafyacılar göre ise, Mağrib tabiri Hz. Ali ve Muaviye arasındaki mücadele esnasında İslam âleminin batısına verilmiş bir isimdir. Bu bakımdan Arap coğrafyacılar Mağribi; Fas ve Merakeş, Mağribu'l-Aksâ, Cezayir ve Tunus; Mağribu'l-Evsat, Libya; Mağribu'l-Ednâ olarak tasnif etmişlerdir (Ceran, 2012); (Çapar, 2020). Fakat görünen o ki bu üç bölgenin sınırları birbirinden kesin olarak ayrılmadığı için tarihçiler arasında görüş ayrılıkları mevcuttur.

² Daha önceden Kerbelada Hz. Peygamber'in torunu olan Hz. Hüseyin'in katledilmesini de hafızasında canlı tutan I. İdrîs, bu savaştan kaçmıştır (Fromherz, 2016).

³Hz. Ali ve Hz. Fatıma'nın torunlarındandır (Lapidus, 2002).

⁴ Bu nedenle bir Vali, Halife Abdülmelik'e "Afrika'nın fethi imkânsız" diye yazmıştı; "Neredeyse bir Berberi kabilesi yok edilirken yerine bir başkası gelir." Ayrıntılı Bilgi için (Bkz: Anne Dozy, 1913)

⁵ Sanhâce kabilesinden sonra bölgenin en büyük kabilesi olarak görülen Zenâteliler Mağrib-i Evsat'tan çıkıp Mağrib'in her tarafına yayılmışlardır. İbnü'l-Esir ve diğer bazı tarihçilere göre Filistin'den gelen bu kabile daha çok göçebe bir yaşam sürmüşlerdir (Şeyban, 2013).

⁶ İspanyollar tarafından Almoravids olarak tanımlanmıştır (Cousin & Saurin, 1905); Almoravid terimi, "keşişler" veya "kale halkı" anlamına gelen Arapça al-Murabitun'un İspanyolcasıdır (F. Page, 2005).

Aslen Afrikalı göçebe Berberîlerden olup bugünkü Moritanya'dan çıkan (Messier, 2010) Murâbitlar (el-Murabiûn 434/1042-530/1147), beşinci/on birinci yüzyılın ikinci yarısında batı Mağrib'i ve Endülüs'ün çoğunu fetheden bir Sahra Berberî kabilesi federasyonudur⁷(Lapidus, 2002). Ayrıca başkentleri Merakeş⁸ olan Murâbitlar, Endülüs'ü fetheden Mağrip merkezli ilk imparatorluk olduğu için bu dönemde Batı ve uzak Mağrib arasında yoğun ticari⁹ ve entelektüel temaslar meydana gelmiştir¹⁰ (Gomez-Rivas, 2020).

Doğuda Fatımilerin, İran'ı ve İfrikiyye'yi fethedip Abbasileri kuşatmasına engel olan Selçukluların Batıdaki karşılığı olarak kabul edilen (Laroui, 1977) ve Kuzey Afrika'daki berberi boylarından biri olan Sanhâce¹¹ boyuna mensup (Mekki, 1999) Lemtûne, Cedale/Cüdale, Lumta ve Mesûfe kabileleri tarafından kurulan (Sallabi, 2006) Murâbitûn hanedanı, adını dini liderleri (Colin, 2012) olan Abdullah b. Yâsîn'in Senegal nehri üzerinde bir adada inşa ettirdiği "Ribât"¹²-tan almıştır. Devleti kuran kabilelerden

⁷Murâbitlar, güney Fas ve Sahra'da yaşayan ve tuz, altın ve köle ticaretiyle uğraşan Berberi Sanhâca göçbeleri arasından toplandı (Fierro, 2006).

⁸İsminin menşei hakkında kesin bir bilginin olmadığı şehrin yapımına genel kabule göre; Murâbit Emîri Ebûbekir b. Ömer tarafından 1062 yılında başlanmış ve 1077-78 yıllarında Yûsuf b. Tâşfîn döneminde tamamlanmıştır. Fas'ın güneyinde geniş ve düz Havz ovasında deniz seviyesinden 465 metre yükseklikte kurulmuştur (Razûk, 2004).

⁹Murâbit Hanedanı, Batı Afrika altınının Akdeniz Havzasının diğer bölgelerine dağıtımında büyük bir rol oynamıştır (Messier, 1974).

¹⁰Murâbit dönemiyle birlikte Batı İslam tarihinde yeni bir aşama başlar. En çarpıcı gerçek kuşkusuz Batı Mağrip ve Endülüs arasında neredeyse bir buçuk asırdır (1090'dan 1228'e kadar) sağlanan siyasi birleşmedir (Guichard, 1995).

¹¹Berberi tarihçilere göre Bernes b. Berr'in soyundan gelen yedi büyük kabileden biridir. Bunların genel itibarıyla Berberî oldukları kabul edilse de bazı Müslüman alimler Sanhâcelilerin kökeninin Himyerîlere dayandığını ve Yemen'den Afrika'ya geldiklerini ileri sürmüşlerdir. Yetmiş civarında kollarının olduğu söylenen Sanhâceliler, Kuzey Afrika'nın her bölgesine yayılmışlardır. Bu boya bağlı kabilelerin kurmuş oldukları devletler de bulunmaktadır. Örneğin; Telkâtel kabilesi, İfrikiye, Lemtûne ve Messûfe kabileleri de Mağrib-i Aksâ, Endülüs ve Balear adalarında devletler kurmuşlardır. Yine Granada'daki Zirîlerde Telkâte kabilesindedir (Özdemir, 2009).

¹²Bkz: (Yiğit, 2008); bu kelime, bir tür manastır olan Ribât'ın sakinleri olan Arapça el-Murâbitun'un transkripsiyonudur (Laroui, 1977); "Ribât, düşmana karşı İslam diyarını korumak üzere sınır boylarında yapılmış olan kaledir." (Sallabi, 2006); Murâbit kelimesi Arapça Ribât kelimesinden gelir, tam anlamıyla "bağ, bağlılık" (bir davaya, bir lidere) ve yaygın olarak İslami ibadeti uygulayan ve sıkı bir disipline tabi olan bir askeri garnizonu niteler. Ribât kelimesi, bu askerlerin ikamet ettiği kaleyi belirtir. Bu kurum, İslam'ın ilk fetihlerine kadar uzanıyordu (Peyronnet, 1993); Ribât kelimesi Müslümanların kutsal kitabı Kur'an'ı Kerîm de Enfâl suresinde cihat ile ilgili bir ayette savaş atları anlamıyla "Ribatu'l-hayl" olarak geçmektedir. "وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَأَخْرَبُونَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ" "وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَظْلَمُونَ" "Allah'ın ve sizin düşmanlarınızı ve onların gerisinde olup sizin bilmediğiniz, ama Allah'ın bildiklerini korkutup

Lemtûne'ye nispetle ed-Devletü'l-Lemtûniyye, mensuplarının yüzlerini peçeyle örtmeleri dolayısıyla da el-Mülessimûn olarak da adlandırılmışlardır (Yiğit, 2020).

2. Abdullah b. Yâsin ve Murâbitların Kuruluşu

Berberî Sanhâce boyunun Cüdale kabilesi reisi olan Yahyâ b. İbrahim, İslam'ı hem öğrenmek hem de yaymak isteyen samimi bir Müslümandı. Bu minvalde Hac vazifesini yerine getirip ve İslam'da kutsal kabul edilen beldeleri ziyaret ettikten sonra dönüş yolunda Kayravan'a gelip Ebû İmran El-Fasî'nin¹³ ders halkasına katıldı. Yahyâ b. İbrahim, Ebû İmran'dan halkına İslam'ı öğretmesi maksadıyla bir âlim göndermesini istedi. Ebû İmran, sorduğu sualler neticesinde Yahyâ b. İbrahim'in İslam dini hakkında neredeyse hiçbir şey bilmediğini¹⁴ ama samimi bir Müslüman olduğunu görünce onun bu teklifini kabul etti. Fakat Ebû İmran'ın talebelerinden gitmeyi isteyen çıkmayınca bunun üzerine Ebû İmran, Yahyâ b. İbrahim'i Mağrib fakihlerinden talebesi Veccâc b. Zellûya gönderdi. Bu ziyaretin neticesinde ise Yahyâ b. İbrahim, maliki mezhebi âlimi (Fierro, 2006) Abdullah b. Yâsin ile birlikte önce Cüdaleye, daha sonra da Lemtûne kabilelerinin oturduğu Sahraya gitti (Ceran, 2012); (Sallabi, 2006); (Fierro, 2006).

caydırmak üzere, onlara karşı elinizden geldiği kadar güç ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir" (Kur'an'ı-Kerîm, Enfâl Suresi (8), 60. Ayet); Müslümanların hem ülkeyi hem de mukaddes bildikleri dinlerini müdafaa maksadıyla kurdukları Ribatlar daha sonraları Suğr yani kale şehire dönüşmüştür. Ancak bu kelime Afrika'da başka bir hüviyet kazanmıştır. Şöyle ki, Afrika da başlangıçta Ribatlar Şiilik ve Bergavâta kabilesi hariciliği gibi Ehl-i Sünnet'e muhalefet eden yeni mezheplere karşı kurulmuş ilmi savunma merkezleri olarak ele alınmıştır. Daha sonraları ise Ribatlar, diğer din mensuplarıyla mücadele maksadıyla harp merkezleri olmuşlardır (Ceran, 2012).

¹³ Mâlikî fıkhnın Mağrib'de yerleşmesinde önemli rol oynamış olan fıkıh, kelam ve hadis âlimidir. Hatta hadisçiler onu hafız olarak kabul eder ve müksirûndan sayarlar (Süveysî, 1994). Müksirûn, çok hadis rivayet eden yedi sahabe hakkında kullanılan bir terimdir (Ağırman, 2020).

¹⁴ Yahya b. İbrahim'in kabile lideri olmasına rağmen İslam'ın temel prensiplerini dahi bilmediğini gören Ebû İmrân Yahya b. İbrahim'e "-Seni öğrenmekten alıkoyan nedir?" diye sormuştur. Bunun üzerine Yahya b. İbrahim cevaben "Muhterem Efendim! Benim bölgemin halkı bütünüyle cahildir. Onların içinde Kur'an'ı okuyabilen bir kişi bile yoktur. Bununla beraber onlar, iyilik yapmayı severler bu hususta birbirleriyle yarışır. Keşke kendilerine Kur'an okutacak, İslam'ın esaslarını öğretecek, dini meseleleri açıklayacak, Kitap ve sünnetle amel etmeye çağırarak ve Peygamber Efendimizin sünnetlerini izah ederek dinimizin emirlerini öğretecek birini bulabilselerdi. Onlara doğru ve iyiyi öğretmek suretiyle Allah'tan mükafat istersen talebelerinden birkaçını benimle beraber ülkeme gönder. Halkıma dinlerini öğretsinler, dini meselelerde onlara önder olsunlar. Bu takdirde büyük sevap kazanırsın. Zira onlar halkımın kurtuluşuna vesile olacaklardır" (Ceran, 2012).

Berberî asıllı kabileler her ne kadar IX. Yüzyılda Müslüman olmuşlarsa da hem coğrafi olarak gözden uzak hem de iç kesimlerde yaşamalarından dolayı İslami eğitim konusunda ciddi yetersizlikler bulunmaktaydı ki Yahyâ b. İbrahim bu eksikliğin giderilmesi hususunda gayret göstermiş ve Abdullah b. Yâsîn'i de yanına alarak faaliyete başlamışlardır (Adıgüzel, 2007). Ancak durum görüldüğü gibi kolay olmamış Abdullah bin Yâsîn, Berberîlerin dinin emirlerini yaşama hususunda büyük ihmalkârlık gösterdiklerini görünce oradan ayrılmayı düşünmüştür. Bunun üzerine Yahyâ b. İbrahim'de kendisine katılarak yukarıda sözü edilen Senegal nehri üzerinde inşa edilmiş Ribât'a yerleşerek İslam'ın emir ve yasaklarını yaymak amacıyla burada talebe yetiştirmeye başlamışlardır (Brockelmann, 1960). Öyle ki kısa sürede Abdullah bin Yâsîn'in etrafına sayıları bini bulan bir talebe kitlesi toplanmış ve bunlar cihad etmek üzere eğitilmişlerdir (Ceran, 2012). Böylece sözü edilen Ribât başlangıçta dinin tebliğ edilmesi için yola çıkılan bir mekân iken, sonrasında başlarında Yahyâ b. İbrahim ve Abdullah bin Yâsîn'in olduğu, Mağrip ve Endülüs tarihinde büyük rol oynamış olan bir devletin temellerinin atıldığı merkez olmuştur (Fierro, 2006).

Murâbit hanedanının yüzyıllık ömrü boyunca, cihat kavramı şu şekillerde ele alınmıştır: Doğruluk mücadelesi, Sahra'daki paganlara, Sicilmâse ve Mağrip'in geri kalanındaki kötü Müslümanlara, Hristiyan kafirler ve İberyâ'nın Hristiyan krallarına karşı savaş (Messier, 2010). Nitekim Kur'an-ı Kerîm de “إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَتْهُمْ بَنِيَانٌ” “Bilin ki Allah kendi yolunda sağlam örülmüş bir duvar gibi kenetlenmiş saflar halinde çarpışanları sever” (Kur'an'ı-Kerîm, Saff Suresi (61), 4. Ayet) ayetiyle Müslümanları cihad etmeye teşvik etmektedir. Murâbitlarda bu ayete ve ayetteki saf düzenine sıkı sıkıya sarılarak cihad hareketlerine başlamışlardır (Gutierrez, 2014). Bu minvalde Abdullah b. Yâsîn ve ordu komutasında bulunan Yahya b. İbrahim kendilerine bağlı Murâbitlar yahut Muraviler¹⁵ile birlikte -sayılarının 30.000 olduğu ifade edilir- öncelikle Cüdâle ve Lemtûne kabilelerinin de bulunduğu Sanhâce boyunu itaat altına aldılar (Ceran, 2012). Bu seferlerden sonra Yahyâ b. İbrahim vefat etmiş ve Abdullah b. Yâsîn Cüdâle kabilesi içerisindeki konumunu kaybederek oradan sürülmüştür. Yahyâ b. İbrahim'in vefatı sonrası yerine Lemtûne kabilesi reisi Yahya b. Ömer getirilmiş, Abdullah b. Yasin de irşad faaliyetlerine devam etmiştir (Gutierrez, 2014). Böylece hem yönetim hem ordu Lemtûne kabilesine geçmiştir.

¹⁵ “Murabitûn, Kur'anî bir sözcük olan r-b-t- kökünden türetilmiştir. Sözcük Berberî savaşlara özgü uzun ve gevşek sıralar yerine önde piyade geride develerle süvarilerin bulunduğu yakın sıralarda savaşma tekniklerine gönderme yapar. Dolayısıyla Muravîler ifadesi Kur'an da tavsîye edilen tarzda kutsal savaşta icra edenlere gönderme yapar” (Lapidus, 2002).

Daha sonra ise, Sicilmâsenin¹⁶ hâkimi olan Zenâteliler'in yaptıkları zulümlerden bıkan âlimler, Abdullah b. Yâsîn'den yardım talebinde bulundular. Yahyâ b. İbrahim'in vefatı sonrası ordu komutasına getirilen Lemtûne kabilesi lideri Yahyâ b. Ömer ile birlikte harekete geçen Abdullah b. Yâsîn, 1053 yılında Zenâte lideri Mesud'u öldürüp Kur'an dışı bütün vergileri kaldırmıştır. Nitekim Abdullah b. Yasin'in maksadı sadece bireyleri irşad etmek değil aynı zamanda idarecilerin Kur'an dışı uygulamalarını da ortadan kaldırmaktı (Brockelmann, 1960).

Yahya b. Ömer'in ölümü sonrası ise yerine kardeşi Ebûbekir b. Ömer getirilmiştir¹⁷(Gutierrez, 2014). Ebûbekir de derhal cihad faaliyetlerine başlamış ve Atlas'ın kuzeyine sefere çıkmıştır. İlk olarak Fatimilerin küçük bir prenslik kurdukları Sûs¹⁸ bölgesine gitmiş ve ileride büyük bir kumandan olacak olan amcazadesi Yûsuf b. Tâşfîn ile birlikte Sûs bölgesini ele geçirerek burada Şiiliğin yerine Mâlikiliği tesis etmiştir. 1506 yılında ise Abdullah b. Yasin'e bağlı kuvvetler Masmûde idaresindeki Ağmat şehrini ele geçirip burayı başşehir yapıp Murâbitlar Devletini kurmuşlardır (Fierro, 2006). Ağmat şehrini ele geçirdikten sonra Batı Sudan'daki Gana krallığının topraklarına hücum edip Evdeguşt/Avdagost'u¹⁹ da ele geçirmişlerdir (Ceran, 2012). Sicilmâse ile birlikte bölgenin iki önemli ticaret merkezinden biri olan

¹⁶ Fas'ın güneydoğusunda Vâdîzîz'in kıyısında kurulmuş olan şehir, İslam dünyasını altın ülkesi Bilâdüssûdan'a bağlayan tarihi kervan yolunun Sahrâya açılan kapısı özelliğini taşır. Şehrin ne zaman kimler tarafından kurulduğuna dair farklı kanaatler mevcuttur. Hasan el-Vezzan; şehri Büyük İskender veya Romalı bir kumandanın kurduğunu ifade eder. Buna karşılık Bekrî, şehrin İslami dönemde kurulduğunu söyler ki araştırmacılar ekseriyetle Bekrî'nin görüşünü kabul eder (Ceran, 2009a); Ticaret yolları üzerindeki konumu nedeniyle 10. Yüzyıldan 14. Yüzyıla kadar "Altın Şehir" olarak adlandırılmıştır. Çünkü 8. Yüzyılda tarım ve ticaret merkezi maksadıyla kurulmuş olan şehir Sahra-ötesi altın ticaret yolları için stratejik bir noktadaydı (F.Page, 2005).

¹⁷ Murâbitların yükselişi ve düşüşü bazen İbn Haldun'un hanedanların yükselişi ve düşüşü paradigmasına uygun olarak görülüyor. Murâbitlar çölden şehre taşınırken, erdemden yozlaşmaya bir anlatı ortaya çıkıyor gibi görünüyor ve bir dereceye kadar hikayeleri kalıba uyuyor. İbn Haldun'a göre, hanedanlar çöl kabileleri arasında ortaya çıkar. Çünkü çöl, bir hükümdarın ihtiyaç duyduğu şu nitelikleri besler: Disiplin, dayanıklılık, cesaret, savaş, ölçülülük ve sadakat. Bunlar, Yahya İbn Ömer ve kardeşi Ebu Bekir'in Murâbitların ilk komutanları olarak seçilmelerinin erdemleriydi (Messier, 2001).

¹⁸ "Batıda Atlas Okyanusu, kuzeyde Yüksek Atlaslar (Cibâlû Atlasi'l-ulyâ), güneyde Anti Atlaslar'la (Cibâlû Atlasi'l-halfiyye) çevrili olup doğuda bu iki dağ silsilesinin kesiştiği yere kadar uzanan yaklaşık 200 km. uzunluğunda, 40-100 km. arasında değişen bir genişlikte üçgen şeklinde ovalık bir alandır. Cebelideren'den kuzeyde Yüksek Atlaslar'a kadar uzanan kısmına Sûsülednâ, güneyde Sahrâ'ya kadar uzanan kısmına Sûsülaksâ adı verilir" (Ceran, 2009b).

¹⁹ Güneybatı Sahra çölünü çevreleyen ve Sahra ticaret yollarından birinin son noktası olan Evdeguşt, 9. Yüzyıldan 11. Yüzyıla kadar önemli bir Batı Afrika ticaret merkeziydi (Page, 2005).

Evdeguşt'u ele geçiren Murâbitlar, bölgedeki diğer güç merkezlerine ekonomik açıdan da üstünlük sağlamıştır (Gutierrez, 2014). Yine 1056 yılında Dra'a/Der'a ve Tadrâ'yı da alan Abdullah b. Yâsîn iki koldan kuzeydeki Gumare ve Berberîce bir "vahyolunmuş kitap" oluşturup içinde oruç ve namazı emretmiş olan yalancı peygamber Salih b. Tarif'e ve de onun takipçileri Bergavâta kabilelerinin üzerine yürüdüler (Lapidus, 2002). Abdullah b. Yâsîn bu seferlerden birinde aldığı ölümcül yara dolayısıyla 1059 yılında vefat etti (Page, 2005); (Brockelmann, 1960).

Abdullah b. Yâsîn'in vefatından sonra tüm yetkileri eline alan Ebûbekir b. Ömer önce Bergavâta'yı hâkimiyet altına aldı (Sallabi, 2006); (Adıgüzel, 2018a). Abdullah b. Yâsîn'in vefatından sonra Lemtûne ve Cüdale kabileleri arasında anlaşmazlıklar boy gösterince Ebûbekir b. Ömer bu sorunu çözmek için yönetimi Yusuf b. Tâşfîn'e bırakıp Sahraya gitmiştir. Yusuf b. Tâşfîn de Ebûbekir b. Ömer yokken onun başlatmış olduğu Merakeş şehrinin yapımını büyük ölçüde tamamlamış ve orduyu yeniden düzenlemiştir. Ebûbekir geri döndüğünde ise Yusuf b. Tâşfîn'in yanında kalabalık bir ordu görünce endişelenmiş ve devlet ricalinin huzurunda tahtını 1061 yılında amcazadesi Yusuf b. Tâşfîn'e bırakıp kendisi ordusuyla Sahraya dönüp cihad faaliyetlerine devam etmiştir (Özdemir, 2013a). Ebûbekir b. Ömer 1070'de Fez'i,²⁰ 1078'de Tanca'yı²¹ alarak 1080-82 yıllarına geldiğinde hâkimiyet sahasını Cezayir bölgesine kadar genişletmiştir (Brockelmann, 1960).

Ceran da geçen bilgilere göre; 1076'da Gana Devletinin başşehrini ve daha sonra Batı Sudan²² ve bu bölgedeki altın madenlerini ele geçirdiği (Ceran, 2012) ifade edilse de Lapidus; yeni kanıtların, Gana'nın fetih yoluyla değil ticaret yoluyla Müslüman olduğunu, gösterdiğini iddia etmektedir (Lapidus, 2002). İster fetih ister ticaret yoluyla olsun, her hâlükârda daha önce kuzeyden Zenâte hâkimiyeti, güneyde ise yayılmakta olan bir Sudan krallığı tarafından ezilen Sanhâceliler, bu baskıdan kurtulmuş (Page, 2005); (Lapidus, 2002) ve devlet olarak yükselişe geçmeye başlamışlardır. 1087 yılına geldiğinde ise Ebûbekir b. Ömer de bir sefer esnasında şehit düşmüştür

²⁰ "Ülkenin kuzeyinde Orta Atlas platosundaki Sâysis ovasında ve Zelağ (Zelâğ) dağının eteklerindeki Sebû ırmağı havzasında kurulmuştur. Sebû'nun önemli kollarından Fas ırmağının sağ ve sol kıyısı boyunca yayılmış olan şehir bugün Fâsülbâdî (Eski Fas) ve Fâsülcedîde (Yeni Fas) diye iki kısma ayrılır. Coğrafi konumu itibariyle kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde devam eden iki tabii ana yolun kesiştiği noktada bulunan Fas ülkenin en önemli tarihî şehirlerinden biridir ve çeşitli dönemlerde devletin, bazan da nüfuz kazanmış birtakım idarelerin merkezi olmuştur" (Harekât, 1995).

²¹ Cebelitârık Boğazı'nın sona erip Atlas Okyanusu'nun başladığı nokta olan Spartel Burnu'nun 10 km. kadar doğusunda stratejik öneme sahip bir mevkiye Fenikeliler tarafından kurulmuş ticaret merkezidir (Özkuyumcu, 2010).

²² Batı Sudan; Atlas Okyanusu kıyısındaki Senegal ve Gambia'dan başlayıp Yukarı Volta ve Orta Nijer havzalarını kapsayan alandır (Kavas, 2009, s. 459); (Page, 2005).

(Page, 2005).²³ Böylece Ebûbekir b. Ömer'in amcazadesi Yûsuf b. Taşfîn Afrika'nın kuzey kıyılarından Senegal'e kadar Murâbitların en büyük hükümdarı olarak tahta geçmiştir (Brockelmann, 1960).

3. Yusuf b. Taşfîn -Endülüs'e Geçiş ve Zellaka Zaferi

1061 yılında "Emîr el-Müslimin" ünvanı²⁴ ile tahta geçen Yusuf b. Taşfîn Merakeş'i başşehir yapmış ve fetih faaliyetlerine başlamıştır.²⁵ (Branco & Wolf, 2013) Yusuf b. Taşfîn'in tahta geçişiyle hem Mağrib-i Aksâ hem Mağrib-i Evsat hem de Büyük Sahrâ ilk defa bir devletin egemenliği altında birleşmiş oldu (Özdemir, 2013a).

Murâbitlar, Mağrip'te hâkimiyetini tesis etmişken Endülüs'te²⁶ durum Müslümanlar açısından oldukça karışıktı. Endülüs Emevi devletinin 1031 yılında yıkılmasıyla Mülûkû't-Tavâif adıyla küçük devletler²⁷ kurulmuş ve

²³"Ebûbekir b. Ömer seferlerin birinde zehirli bir okla yaralanarak ölmüştür" (Adıgüzel, 2018a).

²⁴ Bu unvan Yusuf'u İslam topluluğunun meşru lideri olarak gösterir (Gutierrez, 2014). Bazı kaynaklar bu unvanı ilk kullanan kişinin Yahya b. Ömer olduğunu iddia etmektedir (Buresi, 2018).

²⁵ Özdemir, Yusuf b. Taşfîn'in, Zellaka zaferi sonrası Abbasi halifesinden İslam dünyasında ilk defa kullanılan "Emîr el-Müslimin" unvanını aldığını ve Abbâsî halifesinin otoritesini tanımayı tercih ettiğini ileri sürmektedir (Özdemir, 2013a) ki Murâbit hükümdarlarının bu unvanı kullanması Murâbitlar'ın Abbasi Halifesine olan yakınlığını göstermektedir (Ceran, 2012).

²⁶"Araplar tarafından İspanya için kullanılan ve ülkeden tamamen çıkarılmalarından sonra İspanyolca'ya Andalucia şeklinde ve önceleri yalnız "Müslüman İspanya'sı" anlamında geçen Endülüs (Endelüs) kelimesinin kökeni kesin biçimde tespit edilebilmiş değildir. Bugün genellikle, Hispania karşılığı olarak ilk defa fetihten sonra 98 (716) yılında basılmış bir sikke üzerinde görülen ismin, V. yüzyılda Kuzey Afrika'ya geçmeden önce on sekiz yıl kadar İspanya'nın güneyinde kalan Vandallar'ın (Vandalus) adından türetilmiş olabileceği (Vandalicia [Vandal ülkesi]) kabul edilmektedir" (Özdemir, 1995). Müslüman Arapların İber Yarımadasına verdikleri isim (Küskü, 2020). İber Yarımadası'nın Müslüman İspanya olarak da bilinen bölgesi. Endülüs kelimesinin kökeni bilinmemekle birlikte, isim ilk olarak 716 civarında ortaya çıkmıştır (Page, 2005).

²⁷"Tavâif-i mülûk şeklinde de kullanılan tabir, Arapça tâife (firka, bölük) ve melik (hükümdar) kelimelerinin çoğul şekillerinden oluşmuştur. Genelde büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal birimleri, özelde Endülüs Emevî Devleti'nden sonraki Abbâdiler, Âmiriler, Bekriler, Birzâliler, Cehveriler, Demmeriler, Eftasiler, Hammûdiler, Hârûniler, Hazrûniler, Hûdiler, Müzeyniler, Rezîniler, Tüçibiler, Yefreniler, Ziriler ve Zünnûniler gibi yirmi civarında küçük devleti (düvelü't-tavâif) ifade eder" (Özdemir, Ankara 2020). Mülûkû't-Tavâif adıyla Endülüs'te otuz yakın emîrlik kurulmuştur. Bunlardan önemli olanları şunlardır: Kurtuba'da Cehveriler (1031-1069), İşbiliye (Sevilla) ve civarında Abbâdiler (1023-1091), Batalyevs (Badajoz) ve civarında Eftasiler (1022-1094), Sağrul-'A'la bölgesinde Tüçibiler ve Hudiler (1040-1142), Tuleytula'da Zünnûniler (1016-1085) (İbnü'l Esir, 1985-1987); Bunlara ek olarak Gırnatada da Ziriler (1010-1090) bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Watt, 1992).

bunlar kendi aralarında ihtilafa düşerek Hristiyan krallıklardan çok kendi aralarında savaşmışlardır.²⁸ Bunun yanı sıra Müslüman emirlikler bir taraftan Hristiyan krallıklara vergi/haraç ödeyerek onları güçlendirmişler diğer taraftan yeri geldiğinde bir başka Müslüman emirliği yıkmak için onlardan destek almaktan da çekinmemişlerdir²⁹ (Algül, 1986). Böylece Müslüman devletlerin savunma gücü iyice çökmüş. Aldıkları haraçlarla iyice güçlenmiş olan Hristiyan krallıkları ise ilk Haçlı seferi (şeyban, 2003) diyebileceğimiz Müslümanların elinde kalan toprakları geri alma (Reconquista)³⁰ faaliyetine başlamış ve bunda büyük ölçüde başarılı da olmuşlardır (Adıgüzel, 2018b); (Abun-Nasr, 1987). Netice itibariyle 1085 yılında Kastilya Kralı VI. Alfonso Endülüs'ün en önemli merkezlerinden olan Tuleytola (Toledo)³¹'yi ele geçirmiştir³² (Viguera-Molins, 2010). Bu zaferden sonra Alfonso, mektuplarında kendisini “İki Dinin Efendisi” olarak tanıtmıştır (Anne Dozy, 1913).

Endülüs'te kendi başlarına tutunma ümitlerini kaybetmiş olan Müslüman emirlikler de -Seville, Badajoz ve Granada emirlikleri- (Fleet et all., 2017) Mağrib hâkimi Murâbitlardan yardım istemek durumunda kalmışlardır (Özdemir, 2013a); (İbnü'l Esir, 1985-1987).

Müslümanların yardım talebini kabul eden Yûsuf b. Tâşfîn 30 Haziran 1086 tarihinde emrindeki 15.000 askeri ile Endülüs'e geçmiştir (Adıgüzel,

²⁸ Emirlikler arasında vuku' bulan en sert ve uzun savaşlar; Abbâdiler, Eftasiler, Zünnûniler, Hüdiler, Ziriler ve Cehveriler arasında meydana gelmiştir (Özdemir, 2020).

²⁹ Öyle ki VI. Alfonso'nun Toledo'yu almasından sonra Anne Dozy'nin ifadesine göre “Müslüman prensliklerin aşağılık uşakları” VI. Alfonso'yu Toledo zaferinden ötürü tebrik etmiş ona hediyeler göndermişlerdir (Anne Dozy, 1913). Bu durum her ne kadar tüm Müslüman prenslikler için geçerli olmasa da -ki bazıları Yusuf b. Taşf'inden yardım istemişler- Müslüman emirlikler arasındaki ilişkilerin ne denli kötü olduğunun göstergesidir.

³⁰ Murâbitlar Endülüs'e geçmeden önce bölge siyasi olarak iki kısma ayrılmış durumdaydı. Kuzey kısmında Aragon, Kastilya, Barcelona ve Leon krallıkları var iken, Güney de ise; Müslümanların kurmuş olduğu emirlikler bulunmaktaydı. Emirler arasındaki anlaşmazlıklar Hristiyan kuvvetlerin kaybettikleri yerleri geri alma (Reconquista) fikrini meydana getirmiştir. (Abun-Nasr, 1987).

³¹ “Romalılar döneminde Toletum olan şehrin adı Arapça'ya Tuleytula (Tuleytüle) şeklinde geçmiş, Müsta'rib metinlerinde Tolétho, Endülüs yahudilerine ait metinlerde Toledo olarak kaydedilmiştir. İber yarımadasının merkezine yakın bir yerde granit bir tepe üzerinde kurulan şehir, Madrid'in 71 km. güneybatısında ve Tâjuh (Tajo) nehrinin bir büklümü içinde yer aldığından üç taraftan bu nehrele kuşatılan korunaklı bir mevkiye bulunmaktadır” (Özdemir, 2012).

³² Yarımada'nın tamamını ele geçirmeye kararlı olan VI. Alfonso bunu yapabilecek güçten de yoksundu. O yüzden yavaş yavaş hareket etmiş ve en zayıf halka olarak gördüğü Toledo'ya saldırıp burayı ele geçirmiştir. Anne Dozy'e göre Toledo kralı olan Kadir; hadımlarının kuklası, kadınsı bir şekilde yetiştirilmiş ve komşularının alay konusu bir prensti (Anne Dozy, 1913).

2018a); (Yiğit, 2020); (Özdemir, 2013c). Endülüs'teki Müslümanlara Hristiyanlara karşı savaşıma çağrısında bulunan Yusuf b. Taşfin liderliğindeki Müslüman ordusu -Granada, Malaga ve Badajoz Müslümanlarından teşekkül eden- (İmamüddin, 1990) ve Kastilya kralı VI. Alfonso liderliğindeki Hristiyan ordusu Batalyevs (Badajoz) şehrine 8 km uzaklıktaki ez-Zellaka mevkiinde karşı karşıya gelmiştir.³³ Özdemir; “Orduların asker sayısı hakkında 50.000-300.000 arasında farklı rivayetler mevcut olduğunu, İslâm kaynaklarında Hristiyan ordusunun, Hristiyan kaynaklarında Müslüman ordusunun daha büyük olduğu kaydedilir. Her bir orduda 100.000 civarında asker bulunduğu anlaşılmaktadır” demektedir (Özdemir, 2013b). Bu nedenle olsa gerek ki Alfonso ordusunun çokluğuna güvenip kendisine yenilmez nazarıyla bakmaktadır (Adıgüzel, 2018a). Bu ifadeyi teyiden Algül de İslam ordusunun 20.000, Hristiyan kuvvetlerin ise 60.000 civarında olduğunu ifade etmektedir (Algül, 1986).

Özdemir savaştan önce şu hadisenin vukua geldiğini ifade etmektedir: Kaynaklarda, Yûsuf b. Tâşfin'in savaştan önce Kastilya kralına bir heyet göndererek ya Müslümanlığa girmesini ya da cizye ödemesini, bunlardan birini kabul etmediği takdirde savaşa hazır olmasını bildirdiği zikredilir. Rivayete göre Kral VI. Alfonso mektubu okuttuktan sonra yere atmış, elçilere, “Sultanınıza savaş meydanında hesaplaşacağımızı haber verin” demiştir. Ayrıca perşembe günü huzuruna çıkan heyete cumanın Müslümanlar, cumartesinin kendi ordusundaki Yahudiler, pazarın ise Hristiyanlar için kutsal gün sayıldığını söyleyerek pazartesi günü savaşılmaması teklifinde bulunmuş, bu teklifi Yûsuf b. Tâşfin olumlu karşılamıştır.” (Özdemir, 2013b).

Ancak Merrakuşi Alfonso'nun anlaşmayı ihmal ettiğini ve Müslümanlar'ın Cuma namazının ilk rekatındayken saldırıya geçtiğini fakat Müslümanların çabucak toparlanıp saldırıya karşılık verdiğini zikreder (Adıgüzel, 2018a). Sonuç itibarıyla meydana gelen muharebe neticesinde

³³ İki ordu 23 Ekim 1086 Cuma günü Badajoz'un kuzey doğusunda Arapların Zallaqa ve Hristiyanların Sagrajas dediği bir yerde karşılaştı (Kennedy, 2014).

Sevilla emiri el-Mu'temid ve iki Murâbıt generalinin -Sîr b. Ebû Bekir ve Davud b. Aişe'nin- önemli bir rol oynadığı (Kennedy, 2014) Murâbıtlar kesin bir zafer elde ederek Uşbune (Lizbon) ve Santerem (Şenterin) şehirlerini fethetmişlerdir (Fierro, 2006); (Mekki, 1999); (Anne Dozy, 1913). Savaştan hemen sonra, Sevilla Emiri el-Mu'temid düşmanın takip edilmesini ve yakalanmasını önerdiyse de İbn Taşfîn, oğlunun Merakeş'te hastalanıp ölmesi ve devlete karşı isyanların çıkması gibi (Şeyban, 2014) nedenlerden dolayı Mağrib'e dönmek zorunda kalmıştır (Kennedy, 2014). Yusuf b. Taşfîn'in hemen dönmesinden dolayı Zellaka zaferinin Avrupa üzerinde yeteri kadar iyi değerlendirilemediğini (Özdemir, 2013b) hatta eğer iyi değerlendirilmiş olsaydı günümüzde dahi tüm Avrupa'nın Müslüman olma ihtimali üzerinde de durulmaktadır (Hasan, 1992). Bu nedenle Zellaka zaferi Alfonso ve müttefik Hristiyan kuvvetlerini sadece bir süreliğine durdurmuş, kalıcı bir çözüm sağlamamıştır (Şeyban, 2014). Ancak her şeye rağmen bu zafer sonucunda Murâbıtlar Endülüs'e geçmiş ve Endülüs Müslümanları, Hristiyan dünyasını tekrar tehdit eder hale dönüşeceklerini göstermiş olmuşlardır (Şeyban, 2013). Yine bu zafer Müslümanların kendilerine az da olsa tekrar güvenmelerini sağlamış ve "reconquista" hareketinin iki yüzyıl gecikmesini sağlamıştır (Özdemir, 2013b).

Yûsuf b. Tâşfîn kazandığı zafer sonrasında kazanılan ganimetleri dahi Endülüs'e bırakarak sadece cihad maksadıyla geldiğini göstermiş ve Endülüs'ü korumaları için 3.000 asker bırakarak Merakeş'e dönmüştür (Özdemir, 2013b); (Kennedy, 2014).

Yusuf b. Taşfîn'in Merakeş'e dönmesini fırsat bilen VI. Alfonso tekrar harekete geçmiş ve Müslüman emirlikleri sıkıştırmaya başlamıştır. Alfonso ile baş edemeyeceklerini anlayan emirler tekrar Yusuf b. Taşfîn'den yardım talebinde bulunmuşlardır. Böylece Yusuf b. Taşfîn ikinci kez Endülüs seferine çıkmıştır. Ancak Endülüs birliklerinin hem savaşma hususundaki gönülsüzlükleri hem de kendi aralarında ihtilafa düşmüş olmaları dolayısıyla Yusuf b. Taşfîn pek bir şey yapamadan geri dönmek zorunda kalmıştır (Şeyban, 2014). Geri dönüşte Müslüman emirliklerin Endülüs'ü artık koruyamayacaklarına iyice kanaat getiren Taşfîn Endülüs'ü hakimiyet sahasına dahil etmeye karar verdi. Ancak öncelikle Müslümanlarla yapacağı savaşın cevazına dair büyük İslam alimlerinden fetva aldı. Hatta bu emirlikleri dini hassasiyetlerini kaybetmiş fasıklar olarak gören bazı fakihler de bulunmaktaydı (Özdemir, 2013c). Taşfîn'e fetva veren âlimler içerisinde Gazali'nin de olduğu rivayet edilir.³⁴ Bundan sonra 1090 yılında tekrar

³⁴ Gazali fetvasında "Kim itaatte yavaş davranır, isyana yönelir ve itaatten uzaklaşırsa onun hükmü meşru idareye karşı çıkıp ayaklanan kişinin hükmüdür." Diyerek fetva vermiştir (Sallabi, 2006, s.334). Ki bu fetva şu ayete isnaden verilmiştir: "وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاصْلَحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ" "Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa -Allah'ın emrine geri dönünceye kadar- haksızlığa sapanlara

Endülüs'e geçen Taşfin Kurtuba (Cordoba), İşbiliye, Belensiye (Valencia) ve Batalyevs'i ele geçirdi. Böylece Sarakusta Hüdileri hariç Müslüman emirliklerin toprakları Murâbitlar Devleti hakimiyetine geçmiş oldu³⁵ (Kennedy, 2014); (Özdemir, 2013a); (Peyronnet, 1993). 1103 yılına gelindiğinde ise imparatorluğu kalıcı bir hale getirme emelinde olan Yusuf b. Taşfin, yerine oğlu Ali'yi veliaht gösterip Merakeş'e döndü (Algül, 1986); (Şeyban, 2003); (Peyronnet, 1993). Üç yıl sonra 1106 yılında da 100 yaşında vefat etti (Özdemir, 2013a); (Şeyban, 2014); (Şeyban, 2003).

4. SONUÇ

Bir kabile reisi Yahya b. İbrahim ve bir fakih olan Abdullah b. Yasin'in, İslamîyet'ten bihaber berberi kabilelerinin irşadı maksadıyla çıkılan yolda Murabitün hareketi başlamış ve ilerleyen safhalarda Murabitlar Devletinin temelleri atılmıştır.

Başlangıçta içinde bulunduğu kabileler tarafından pek kabul görmeyen Abdullah b. Yasin etrafındakilerle birlikte Senegal nehri üzerinde inşa ettirdiği Ribât'a yerleşmiş ve kısa sürede büyük bir güç olarak kendisini öteleyen kabileler üzerinde hâkimiyetini tesis etmiştir.

Talebelerine cihad ruhu aşıl原因an Abdullah b. Yasin, Sahrada yeni bir ruhun inkişafına vesile olarak Mağrib Müslümanları için yeni bir dönemin başlangıcı oluşturmuştur. Sözüünü ettiğimiz bu yeni ruh ve yeni dönem sadece Mağrib Müslümanları için değil özellikle en kudretli hükümdarları olan Yusuf b. Taşfin döneminde Endülüs'ü de etkisi altına almıştır. Çünkü Endülüs Emevî devletinin yıkılmasıyla birlikte Endülüs'te Mülûkû't-Tavâif veyahut Tavâif-i Mülûk adıyla teşekkül eden emirlikler kendi aralarındaki çekişmelerden dolayı Hristiyanların "Reconquista" adını verdikleri kaybedilen toprakları geri alma girişimlerine karşı mukavemet gösterememişler ve Murabıtlardan yardım talebinde bulunmuşlardır. İlk olarak kurtarıcı sıfatıyla Endülüs'e geçen Murabitlar daha sonra Endülüs fatihi olmuşlar ve hakimiyetleri altına aldıkları İber yarımadasında Müslümanların tek mukavemet gücü olmuşlardır. Böylece Murâbitlar'ın Endülüs'te Hristiyan ordularına karşı vermiş oldukları mücadele bölge Müslümanların birkaç asır daha ayakta kalabilmelerine imkân tanımıştır.

Devletlerin bir bakıma makus talihi olan iç çekişmeler maalesef Murabıtlarda da görülmeye başlamış. 1116 yılında İbn Tûmert liderliğinde başlayan Muvahhidûn hareketi neticesinde Murabitlar 1147 de Muvahhidler tarafından ortadan kaldırılarak siyasi sahneden çekilmişlerdir.

---

karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever" (Kur'an'ı Kerim, Hucurat Suresi (49), 9. Ayet).

³⁵ Endülüs'ü hâkimiyeti altına alması hususunda cevaz alan Yusuf b. Taşfin 1090 yılında harekete geçmiş ve sırasıyla Zirîler (1090), Abbadiler (1091) ve Eftasiler'i (1094) hâkimiyeti altına almıştır (Özdemir, 2013c).

Murabıtlar Devleti döneminde Mağrib’te dini, siyasi ve ekonomik sahada köklü değişiklikler meydana gelmekle birlikte Endülüs ve Mağrib arasında da yoğun ticari ve entelektüel etkileşimler olmuştur. Örneğin; Din alanında, Şiilik ve yalancı peygamber gibi İslam’ın temel prensiplerinin dışına çıkılan fikirler ortadan kaldırılmış. Siyasi ve ekonomik sahada ise Mağrip tek çatı altında birleştirilmiş ve bu sayede bölgenin ekonomik faaliyetleri tek elden yürütülmüştür. Tüm bunların yanı sıra Murabıtları ortadan kaldırıp onlardan daha etkili ve daha uzun süre hüküm süren Muvahhidler’e de zemin ihzar edilmiştir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu makale, yazarın doktora tez döneminde yaptığı çalışmalardan hareketle, akademik bir çalışma yapmak amacıyla yazılmıştır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abun-Nasr, J. M. (1987). *A history of the maghrib in the islamic period*. Cambridge University Press.
- Adıgüzel, A. (2005). *Abdalmümin b. ali döneminde muvahhidler devleti*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi.
- Adıgüzel, A. (2018a). Mağrib ve Endülüs'ü birleştiren lider Yusuf b. Taşfin. *İSTEM*, (32), 231-257.
- Adıgüzel, A. (2018b). XII. yüzyıl sonlarında eyyubiler-muvahhidler ilişkileri. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 13(25), 57-73.
- Adıgüzel, A. (2007). Abdullah b. yasin ve murâbitlar hareketi. *İslami İlimler Dergisi*, 7(13), 49-67.
- Ağırman, C. (2020). Müksirûn. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 31, ss. 532-533, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Algül, H. (1986). *İslam tarihi, Cilt 3*, Gonca Yayınları.
- Anne-Dozy, R. P. (1913). *Spanish islam: a history of the moslems in Spain*. (Francis Griffin Stokes Trans.), Chatta&Windus Press.
- Branco, M. D. and K. W. (2013). Berbers and Arabs in the Maghreb and Europe: Medieval Era. İ. Ness (Ed.) *In The Encyclopedia of Global Human Migration, Volume 2*, ss. 695-702, Wiley-Blackwell Press.
- Brockelmann, C. (1960). *History of the İslamic peoples*. (Joel Carmichael & Moshe Perlmann Trans.), Capricorn Books Edition.
- Buresi, P. (2018). Preparing the Almohad Caliphate: The Almoravids, Al-Usur al-Wusta. *The journal of Middle East Medievalist, The Western Caliphates*, 26, ss. 151-168, University of Mariland.
- Ceran, İ. (2009a). Sicilmâse. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37*, ss. 136-138, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ceran, İ. (2009b). Sûs. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37*, ss. 570-571, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ceran, İ. (2012). *Fas tarihi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Colin, G.S. (2012). *Djazula. Encyclopaedia of İslam*, (Second Edition), https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-2/djazula-SIM_2058 (Erişim Tarihi: 2.02.2022).
- Cousin, A. & Saurin, D. (1905) *Le Maroc*. Librairie du Figaro.
- Çapar, O. (2020). Bağımsızlıktan sonra kuzey afrika ülkelerinde siyasi süreç: Fas ve Libya örneği. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), ss. 685-708.
- Fierro, M. (2006). Almoravids. J. W. Meri (Ed.) *Medieval Islamic Civilization, c. I*, Routledge Press.
- Fromherz, A. (2016). The Making of the Maghrib: 600-1060 CE. *Oxford Research Encyclopedia of African History*, ss. 1-16, Oxford University Press.

- Gomez-Rivas, C. (2020). Berber rule and Abbasid legitimacy: The almoravids (434/1042-530/1147). M. Fierro (Ed.) *The Routledge Handbook of Muslim Iberia*, Routledge Press.
- Guichard, P. (1995). Chapitre V- Les Almoravides. Jean-Claude Garcin (éd.), *États, sociétés et cultures du Monde musulman médiéval X^e-XVe siècle, Tome 1*, ss. 151-167, Presses Universitaires de France.
- Gutierrez, R. J. (2014). *Pieces of a Mosaic: Revised identities of the Almoravid Dynasty and Almohad Caliphate and al-Bayan almugrib*, (Unpublished Senior Theses), Claremont McKenna College.
- Harekât, İ. (1995). Fas. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 12*, ss. 188-190, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Hasan, İ. H. (1992). *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslâm Tarihi, Cilt: 5*, (İsmail Yiğit çev.), Kayıhan Yayınları.
- İbnü'l Esîr, Ebül-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (1985-1987). *İslam Tarihi: El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi. Cilt 9*, (Komisyon çev.), Bahar Yayınları.
- İmamüddin, S. M. (1990). *Endülüs Siyasi Tarihi*. (Yusuf Yazar çev.), 1. Baskı, Rehber Yayınları.
- Fleet, K., Kramer, G., Matringe, D., Nawas J. & Rowson E. (Eds). (2017). The Almoravids. *The Encyclopaedia of Islam, Volume Three*, BRILL.
- Kavas, A. (2009). Sudan (Tarih). *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 37*, ss. 459-461, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kennedy, H. (2014). *Muslim Spain and Portugal: A Political History of al-Andalus*, Routledge Taylor & Francis Group.
- Kur'an'ı Kerîm, *Enfâl Suresi (8)*, 60. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Enfal-suresi/1220/60-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi 01.02.2022).
- Kur'an'ı Kerîm, *Hucurat Suresi (49)*, 9. Ayet <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Hucur%C3%A2t-suresi/4621/9-ayet-tefsiri>, (Erişim Tarihi: 22.02.2022).
- Kur'an'ı Kerîm, *Saff Suresi (61)*, 4. Ayet, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/Saff-suresi/5167/4-ayet-tefsiri> (Erişim Tarihi: 18.02.2022).
- Küskü, O. (2020, Ekim). Doğu-Batı etkileşiminde endülüs emevi devletinin idari yapısının gelişim süreci. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (5), 113-133.
- Lapidus, I. M. (2002). *İslam toplumları tarihi: Hz. Muhammed'den 19. yüzyıla, Cilt 1*, 1. Baskı, (Yasin Aktay çev.), İletişim Yayınları.
- Laroui, A. (1977). *The History of the Maghrib: An Interpretive Essay*. Princeton University Press.
- Mekki, M. (1999). Tarih el-Endelüs'üs-siyasiye. Selma el-Hadra el-Ceyyusi (Ed.) *el-Hadaratü'l-Arabiyyeti'l İslamiyye fi'l-Endelüs, el-Mücelledü'l-Evvel, Dirasatü'l Vahdetü'l Arabiyye*.
- Messier, R. (2010). *The Almoravids and the Meanings of Jihad, vol. 1*, Praeger Press.

- Messier, R. (January-2001). Re-thinking the Almoravids, Re-thinking Ibn Khaldun. *The Journal of North African Studies*, 6(1), ss. 59-80, Routledge Taylor & Francis Group Press.
- Messier, R. (March-1974). The Almoravids, West-Africa Gold and the Gold Currency of the Mediterranean Basin. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. XVII, Part 1, ss. 31-47, Middle Tennessee State University.
- Özdemir, M. (1995). Endülüs. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, ss. 225-232, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2009). Sanhâce (Benî Sanhâce). *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 36, ss. 105-106, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2012). Tuleytula. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, ss. 363-368, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2013a). Yûsuf b. Taşfin. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 30-32, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2013b). Zellâka Savaşı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 222-223, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özdemir, M. (2013c). *Endülüs Müslümanları: Siyasi Tarih*. 3. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Özdemir, M. (2020). Mülûkü't-tavâif. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 31, ss. 552-555, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Özkuyumcu, N. (2010). Tanca. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, ss. 560-562, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Page, W. F. (2005). Almoravids. R. H. Davis (Ed.), *Encyclopedia of African History and Culture: African Kingdoms (500 to 1500)*, Volume 11, The Learning Source, Ltd.
- Peyronnet, G. (Avril-juin-1993). Vincent Lagardère: Les Almoravides jusqu'au règne de Yusuf b. Tasfin (1039-1106). *Hist. et perspectives méditerranéennes*, In: *Cahiers de civilisation médiévale*, 196-197.
- Razûk, M. (2004). Merakeş. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 29, ss.
- Sallabi, A. M. (2006). *Abbasiler Dönemi ve Murabıtlar Devleti*. (Ayhan Ak çev.), Ravza Yayınları.
- Süveysî, M. (1994). Ebû İmrân el-Fâsî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 10, ss. 168-169, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şeyban, L. (2003). *Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hıristiyan İlişkileri*. 2. Baskı, İz Yayıncılık.
- Şeyban, L. (2013). Zenâte. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 44, ss. 246-247, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Şeyban, L. (2014). *Endülüs*. 1. Basım, Albaraka Yayınları.

-
- Viguera- Molins, M. J. (2010). Al-Andalus and the Maghrib (from the fifth/ eleventh century to the fall of the Almoravids). Maribel Fierro (Ed.), *In The Western Islamic World Eleventh to Eighteenth Centuries*, Cambridge University.
- Watt, W. M. (1992). *A History Of Islamic Spain*, (Pierre Cachia Ed.), Ediburgh University.
- Yiğit, İ. (2008). Ribât. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 35*, ss.76-79, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yiğit, İ. (2020). Murâbitlar. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 31*, ss. 152-155, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.